

SOCIALINIO TEISINGUMO SUVOKIMAS: PILIEČIŲ IR VARTOTOJŲ VERTYBINIAI SKIRTUMAI

Vitalija Rudzkienė, Miglė Eleonora Černikovaitė

Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto
Ekonomikos ir verslo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (+370 5)271 4547
Elektroninis paštas vital@mruni.eu; miglec@mruni.eu

Pateikta 2013 m. sausio 15 d., parengta spausdinti 2013 m. rugpjūčio 10 d.

doi:10.13165/SMS-13-5-3-05

***Anotacija.** Sunkumai, su kuriais susiduria išsivysčiusios ir, juo labiau, besivystančios valstybės palaikydamos socialinės apsaugos sistemas, kelia klausimą dėl visuomenės paramos ir požiūrio į socialinį teisingumą, kuris sudaro šių sistemų pagrindą. Nors socialine tikslo vertybe laikoma darni, socialiai teisinga visuomenė, skirtingų ideologijų, išsivystymo lygio ir atskirų visuomenės grupių samprata, koks tai turėtų būti visuomenės modelis, ženkliai skiriasi. Iš viso socialinių grupių spektro didžiausi ideologiniai skirtumai išryškėja dviejų kraštutinių visuomenės grupių – piliečių ir vartotojų – vertybių sistemose. Nors pastaraisiais metais vertybių tyrimams skiriamas didelis dėmesys, socialinio teisingumo vertybės, jų konceptualizacija, vertybių formavimasis ir dominavimas atskiruose socialiniuose sluoksniuose, vertybių evoliucija dar menkai išnagrinėti. Straipsnyje socialinio teisingumo vertybės nagrinėjamos iš dviejų, ideologiškai prieštaringų visuomenės grupių – vartotojų ir piliečių, pozicijų. Remiantis teorine analize išskirta teorinė principų ir prielaidų aibė, kurios pagrindu sukonstruota loginė struktūra ir sudarytas teorinis tyrimo modelis. Remiantis reprezentatyvios apklausos rezultatais patikrintos teorinės hipotezės ir išnagrinėti vertybių skirtumai. Empirinio tyrimo rezultatai patvirtino šešias iš devynių suformuluotų teorinių hipotezių. Tyrimo rezultatai leido išskirti būdingus kolektyvistinio ir individualistinio požiūrio į socialinį teisingumą skirtumus ir sudaryti jų savybių rinkinius.*

Parengta vykdant LMT finansuojamą projektą SIN-12005 „Piliečių ir vartotojų socialinio-ekonominio teisingumo suvokimo formavimo gairės“.

Reikšminiai žodžiai: socialinis teisingumas, socialinės vertybės, visuomenės grupės, vartojai, piliečiai.

Įvadas

Socialiniu-istoriniu pagrindu susiformavusios teisingumo paradigmos kartu suformavo ir platų šiuolaikinių socialinių teisingumo teorijų spektrą, kur esama įvairių sampratų ir apibrėžimų, nagrinėjančių socialinį teisingumą filosofiniais, moraliniais, psichologiniais, politiniais, ekonominiais, teisiniais aspektais. Publikacijų gausa šia tema parodo socialinio teisingumo svarbą visuomenei. Daug mokslininkų ir tyrėjų domėjosi ir nagrinėjo šią sritį (John Rawls, Robert Nozick, Amartya Sen, Friedrich von Hayek, Martha Nussbaum, Brian Barry, Richard A. Posner, Marc Fleurbaey ir daug kitų).

Literatūroje, skirtoje socialinio teisingumo analizei, nagrinėjama keletas socialinio teisingumo modelių. Geriausiai žinomas modelis – vieno faktoriaus, kurio pagrindą sudaro skirstomasis teisingumas. Šis modelis dažnai nagrinėjamas ir geriausiai žinomas.

Kitą, dviejų faktorių, modelį sudaro skirstomasis ir procedūrinis socialinis teisingumas. Trečiąjį, trijų faktorių, modelį sudaro skirstomasis, procedūrinis ir sąveikos faktoriai. Sąveikos faktorių išskyrus į dvi dalis – tarpasmeninį teisingumą ir informacinį teisingumą, buvo sudarytas keturių faktorių modelis. Atlikti empiriniai tyrimai parodė, kad šis modelis tinka duomenų analizei¹.

Socialiniam teisingumui artima socialinės darnos samprata. Socialinė darna glaudžiai susijusi su socialinėmis problemomis ir dialogo tarp visuomenės ir politikos formavimu. Tai neatsiejamas darnos elementas, kadangi darni plėtra negali būti be darnios visuomenės dalyvavimo². Tokiu būdu socialinės darnos ir socialinio teisingumo tikslai sutampa.

Nors socialine tikslo vertybe laikoma tobula, socialiai teisinga visuomenė, skirtingų ideologijų, išsivystymo lygio ir atskirų visuomenės grupių samprata, koks tai turėtų būti visuomenės modelis, ryškiai skiriasi^{3,4}. Iš viso socialinių grupių spektro didžiausi ideologiniai skirtumai išryškėja dviejų kraštutinių visuomenės grupių – piliečių ir vartotojų – vertybių sistemose, nagrinėjamosiose tolesniuose skyriuose.

- 1 Colquitt, J. A.; Conlon, D. E.; Wesson, M. J.; Porter, Ch. O. L. H.; Ng, K. Yee. Justice at the millennium: A meta-analytic review of 25 years of organizational justice research. *Journal of Applied Psychology*. 2001, 86 (3): 425–445.
- 2 Burinskiene, M.; Rudzkiene, V. Assessment of sustainable development in transition. *Ekologija*. 2007, 53: 27–33.
- 3 Dromantienė, L. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
- 4 Bernotas, D.; Guogis, A. *Development of social security in Lithuania: achievements and drawbacks*. Forum Bosnae. Sarajevo: Međunarodni forum Bosna. 2012, 55: 150–165.

Ankstesnių laikų filosofai ir ekonomistai turėjo nuomonę, kad kiekvienas individas turi savo unikalią ir pastovią prioritetų aibę. Tačiau pastarųjų metų tyrimai šios nuomonės nepatvirtino, priešingai, buvo atskleista, kad preferencijos, kurias individai išreiškia ir taiko, kai kuriais aspektais yra institucinio konteksto funkcija⁵. Todėl preferencijos, taip pat jas suponuojančios vertybės ir įsitikinimai lengviau suprantami ir analizuojami, kai į jas žvelgiama ne kaip į unikalias, o kaip į būdingas tam tikram sluoksniui ar grupei.

Reikia pažymėti, kad, kaip teigia Feldmanas⁶, socialinių vertybių konceptualizacija, kaip vertybės formuojasi ir palaikomos, beveik nėra išnagrinėta. Socialinės vertybės taikomos arba analizuojant jų veikimo pasekmes, arba, mažose imtyse, kaip vertybiniai prioritetai. Taigi, daugelis tyrimų fokusuojasi į individualaus lygio vertybes, kurios yra dažniausiai aprašomojo pobūdžio, o apibendrintos mokslinės pozicijos, kaip bendrosios vertybės formuojasi ir vystosi, kol kas nėra sukurta.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti ideologiškai prieštarigų dviejų visuomenės grupių, vartotojų ir piliečių, suvokiamo socialinio teisingumo vertybių prioritetus, patikrinti teorinius modelius ir prielaidas, ištirti, kaip individo socialinis statusas veikia jo pažiūrą į socialinio teisingumo įgyvendinimą visuomenėje ir pačius socialinio teisingumo principus.

Analitinė dalis remiasi sudarytu teoriniu tyrimo modeliu, kurį pasitelkus analizuojami reprezentatyvios apklausos, kurią 2013 m. balandžio 10–14 d. atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“, rezultatai.

Tyrimo metodai. Teorinė dalis remiasi lyginamąja mokslinės literatūros analize, statistiniais koreliacinės, suderinamumo ir vienfaktorinės dispersinės analizės metodais.

1. Socialinio teisingumo suvokimo koncepcija

Termino „suvokimas“ reikšmė skiriasi priklausomai nuo mokslo srities. Suvokimui (percepcijai) dažnai suteikiama prasmė, kuri naudojama kognityvinėje psichologijoje, kur suvokimas suprantamas kaip aibė procesų, per kuriuos mes suteikiame prasmę pojūčiams, kuriuos gauname iš aplinkos dirgiklių⁷.

Šiame darbe „suvokimas“ vartojamas kita prasme nei kognityvinėje psichologijoje. Socialinėje psichologijoje suvokimas suprantamas kaip mokslas apie tai, kokį poveikį žmonių mintys, jausmai ir elgesys turi kitiems ir yra veikiami kitų žmonių⁸. Situacijos teisingumo ar neteisingumo suvokimas apima atpažinimą arba įvertinimą (*neišreikštinį*). Tai, savo ruožtu, paremta individualiomis ir visuomeninėmis vertybėmis, t. y. ką individas supranta esant teisingą ar neteisingą, vertą ar nevertą. Vertybės, kuriomis indivi-

5 Frohlich, N.; Oppenheimer, J. A. Values, Policies, and Citizen Competence: An Experimental Perspective. *Citizen Competence and Democratic Institutions* (Elkin, S. L.; Soltan, K. E. eds.). The Pennsylvania State Univ. Press, 1999, p. 161–187.

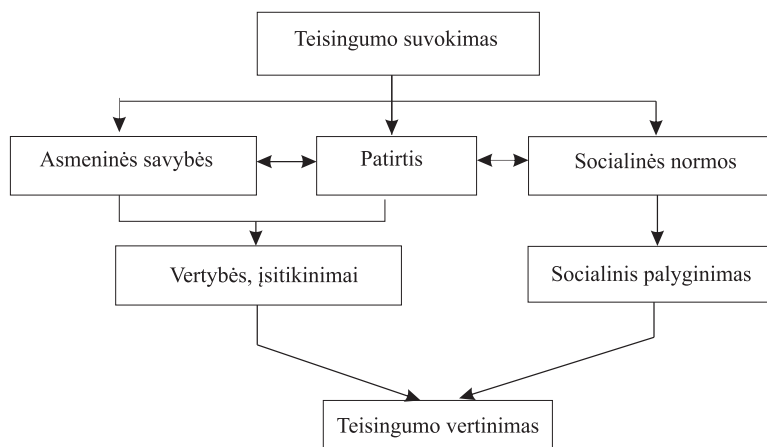
6 Feldman, S. A *Conflicted Public? Equality, fairness, and Redistribution* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2013-01-10]. <<http://www.princeton.edu/csdp/events/Inequality2003/feldman.pdf>>.

7 Stenberg, R. *Cognitive Psychology*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers, 1999.

8 Hogg, M. A.; Vaughan, G. M. *Social Psychology*. Harlow: Prentice Hall, 2002.

das remiasi vertindamas situacijos teisingumą, turi daug apibrėžimų. Vienas iš dažniausiai taikomų yra Rokeacho⁹: „ilgalaikis tikėjimas(-ai), kad konkretus elgesio būdas ar siekiamas egzistavimo būvis yra asmeniškai arba socialiai priimtinesnis nei priešingas ar atvirkščias elgesio modelis ar siekiamas egzistavimo būvis (vertimas autoriu)“¹⁰. Kitaip sakant, tai normatyvinės teisingumo idėjos, t. y. to, kas yra svarbu ar verta didelio dėmesio, idėjos.

Teisingumo suvokimą lemia ne tik vertybės, bet ir kitos konstrukcijos: įsitikinimai, išgyvenimas (patyrimas), nuomonė, supratimas (1 pav.). Visi šie terminai susiję su kognityviniu procesu, su individo pastangomis suteikti prasmę, įvertinti situaciją, su kuria jie susidūrė, ir pritaikyti socialines normas, todėl vertybės glaudžiai siejasi su *socialinių normų* koncepcija. Normos yra paplitęs elgesys, pagrįstas įsitikinimu, kad kaip tik toks elgesys ir privalo būti, tik taip vertybės gali būti realizuojamos. Normos dažnai yra konkretesnės nei vertybės. Pavyzdžiui, vertybė „ekonominė nepriklausomybė“ gali būti susieta su dviem normomis: sunkus darbas ir finansinė nepriklausomybė¹⁰. Jei vertybė „lygybė“, tai norma – „turto perskirstymas“.

1 pav. Konceptualus socialinio teisingumo suvokimo modelis

Visi kognityviniai teisingumo suvokimo elementai (1 pav.) yra susiję tarpusavyje. Egzistuojančio teisingumo vertinimas priklauso nuo spragos tarp suvokimo ir vertybių bei įsitikinimų dydžio. Kuo didesnis skirtumas tarp to, kaip žmonės suvokia ir vertina esamą teisingumą, ir jų teisingumo idėjų, tuo griežtesni tampa esamo teisingumo vertinimai. Kaip rodo patirtis, žmonėms yra sunku gyventi, kai jų esamo pasaulio suvokimas nesutampa su jų samprata, koks jis turėtų būti. Todėl jie gali adaptuoti savo normatyvines nuostatas taip, kad jos „tiktų“ suvokimui. Kitaip tariant, pagal tai, ką žmonės suvokia kaip „esamą“, jie gali koreguoti tai, kas „turi būti“¹¹.

9 Rokeach, M. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, 1973.

10 Suhay, E. A. *Group Influence and American Ideals: How Social Identity and Emotion Shape Our Political Values and Attitudes*. Doctoral Dissertation. University of Michigan, Ann Arbor, MI, 2008.

11 Marshall, G.; Swift, A.; Routh, D.; Burgoyne, C. What Is and What Ought to Be: Popular Beliefs About Distributive Justice in Thirteen Countries. *European Sociological Review*. 1999, 15: 349–367.

Kaip matyti iš sudaryto konceptualaus teisingumo suvokimo modelio, socialinio teisingumo vertybių ir įsitikinimų įtaka yra daugialypė ir sudėtinga. Dėl savo sudėtingumo socialinio teisingumo koncepcija reikalauja atskleisti žmonių prioritetus ir pasirinkimą, kurio negalima gauti vien iš teorinių samprotavimų. Taigi, vertybių ir įsitikinimų rinkinius ir jų poveikį kiekvienai visuomenės grupei galima įvertinti tik atlikus išsamius empirinius tyrimus.

2. Vertybių koncepcijos

Manoma, kad vertybės yra vienos iš svarbiausių veiksnių, lemiančių individų ir visuomenių elgesio skirtumus¹². Svarbiausia socialine tikslo vertybe laikoma tobula, socialiai teisinga visuomenė. Savo ruožtu, priklausomai nuo to, kaip šio tikslo siekiama, skiriamos socialinės moralinės, socialinės politinės ir socialinės teisinės vertybių grupės¹³.

Kaip matyti iš konceptualaus socialinio teisingumo suvokimo modelio, vertybės yra vienas iš pamatinių socialinio teisingumo suvokimo elementų. Nors pastaraisiais dešimtmečiais daugelis mokslininkų ir tarptautinių organizacijų vertybėms skiria daug dėmesio, tiksliai išvardinti specifines, tarp jų ir socialines politines bei socialinio teisingumo, vertybes nėra trivialu. Vertybių koncepcijas ir jų raidą analizavę mokslininkai skirtingai įvardija prioritetines vertybes. Pavyzdžiui, I. Kantas pagrindinėmis socialinėmis vertybėmis laikė laisvę, lygybę, asmenybės savarankiškumą. Tuo tarpu A. Maslowas pabrėžia asmeninių vertybių svarbą¹⁴.

Keičiantis socialinei-demografiniai aplinkai (išsilavinimui, informuotumui ir pan.), keičiasi ir žmonių preferencijos. Nepaisant to, vertės teoretikai randa esminių skirtumų tarp vartotojo ir piliečių interesų. Vartotojo interesas rodo gerovės preferenciją, kurios individas siekia sau, tuo tarpu piliečio preferencija apima visą visuomenę. Vartotojo preferencijos yra gana stabilios, o piliečio priklauso nuo konkrečios situacijos.

Daugelis šiuolaikinių išsivysčiusių visuomenių prioritetu linkę laikyti individualistinį „Vakarų šalių“ modelį, kuriame akcentuojamos asmeninės ambicijos, žmogaus (individo) teisės ir laisvės. Manoma, kad šios „Vakarų vertybės“ yra būtina ekonominės pažangos prielaida^{15,16}. Dažnai teigiama, kad pagrindinis ekonomiškai išsivysčiusių šalių vertybių komponentas yra suformuotas protestantizmo etikos, kuri sudaro „Vakarų

12 Schwartz, S. H. Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations. Jowell, R.; Roberts, C.; Fitzgerald, R.; Eva, G. (Eds.) *Measuring attitudes cross-nationally - lessons from the European Social Survey*. London: Sage, 2006.

13 Juknevičius, S. *Skirtingumo dimensijos: Lietuvos gyventojų vertybės europiniame kontekste*. Vilnius: Gervėlė, 2002.

14 Maslow, A. *Psichologiniai duomenys ir vertybių problema. Gėrio kontūrai. XX a. užsienio etika*. Vilnius: Mintis, 1989.

15 Weber, M. *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Charles Scribner's Sons. (Original work published as two separate essays, 1904–1905).

16 Abbott, L. F. *Theories of industrial modernization and enterprise development: A review of the social science literature*. New York: Industrial Systems research Publications, 1983.

vertybių“ ašį. Protestantizmo etika siejama su individualumo, asketizmo ir sunkaus darbo idealais, kuriems šiuolaikinėse industrinėse visuomenėse suteikiami ryškūs prioritetai.

Individualistinės protestantizmo vertybės dažniau siejamos su sparčiu ekonomikos vystymu, manant, kad kolektyvizmas, visuotinė lygybė ir sukurtų gėrybių perskirstymas trukdo sparčiam ekonomikos vystymuisi. Vis dėlto kiti tyrėjai¹⁷ pastebi, kad toks individualizmo iškėlimas skatina viską nustelbiantį vartotojiškumą ir komercinį požiūrį į socialinį gyvenimą ir gamtinę aplinką.

Daug mokslininkų jau prieš kelis dešimtmečius pradėjo kalbėti apie tai, jog vartotojiška rinka, vyraujanti pastaruosius dešimtmečius, buvo pavojingai iškreipta ekonominės naudos link, taigi pilietį šiuolaikinėje visuomenėje pakeitė vartotoju. Būtent vartojimas tapo veiksniu, nulemiančiu individo socialinį statusą, saviraišką ir netgi savimonę. Tačiau vartojimas tik dar labiau skatina socialinę diferenciaciją ir atotrūkį tarp turtingai ir skurdžiai gyvenančių vartotojų¹⁸.

3. Pilietiškumo koncepcijos

Vartotojo samprata paprastai nesukelia daug diskusijų. Pasak prancūzų filosofo J. Baudrillard'o, pats vartotojas, vedamas savo poreikių patenkinimo ir siekdamas sukurti sėkmingo žmogaus tapatybę, gyvena tam, kad vartotų. Vartojimas pats savaime tapo veiksniu, nulemiančiu individo socialinį statusą, saviraišką ir netgi savimonę. Tuo tarpu pilietiškumo koncepcijų analizei skirta daugybė studijų, kur pateikiama nemažai pilietiškumo sampratų^{19, 20, 21, 22} ir kt. Pilietybės prasminės konstrukcijos pagrindą sudaro socialinio susitarimo procesas tarp valstybės ir plačiosios visuomenės. Autonomijos ribos, savęs reguliavimo laipsnis ir paklusimas visuomenės galiai lemia šį kultūriškai apribotą susitarimo procesą. Sociologijoje pateikiamas platus pilietiškumo atributų spektras. Šiais atributais galima sudaryti daugybę pilietiškumo šablonų nuo individualizmo iki bendruomeniškumo. Tai parodo, kad nėra vienos visiems priimtinos pilietiškumo sampratos.

Prie įtakingiausių pilietiškumo koncepcijų priskiriama koncepcija, išaugusi iš liberalios demokratinės tradicijos. Šios koncepcijos pagrindą sudaro individualybės, lygiateisiškumo ir individualios autonomijos idėjos. Pilietis apibrėžiamas kaip juridinis asmuo su teisiškai nustatytomis civilinėmis, politinėmis ir socialinėmis teisėmis²³. Nepaisant to, kad pilietiškumo funkcija yra didinti solidarumą, pilietines dorybes ir įsi-

17 Kovel, J. *The Enemy of Nature: The End of Capitalism or the End of the World?*, Second Edition, 2007.

18 Baudrillard, J. *Vartotojų visuomenė*. Kaunas: Kitos knygos, 2010.

19 Mann, M. Ruling class strategies and citizenship. *Sociology*. 1987, 21 (3): 339–354.

20 Turner, B. S. Citizenship studies: a general theory. *Citizenship studies*. 1997, 1 (1): 5–18.

21 Turner, B. S. Civility, civil sphere and citizenship: solidarity versus the enclave society. *Citizenship studies*. 2008, 12 (2): 177–184.

22 Cogan, J. D.; Grossman, D.; Lui, M. Citizenship: The democratic imagination in a global local context. *Social Education*. 2000, 64 (1): 48–52.

23 Cohen, J. Changing paradigms of citizenship and the exclusiveness of the demos. *International Sociology*. 1999, 14 (3): 245–268.

pareigojimus, liberalai tipiškai mato pilietybę kaip teisių rinkinį, kuris sudaro sąlygas puikiam individualumo vystymui, be jokių trukdžių iš valdžios ar kitų individų pusės. Taigi, pagal šią koncepciją pilietis yra juridinis asmuo, su teisiškai apibrėžtomis teisėmis ir kuris gali laisvai vystyti savo individualybę nustatytose ribose.

Žvelgiant istoriškai, T. H. Marshallas²⁴ apibendrina pilietiškumo koncepciją nuo iki tol egzistavusios siauresnės politinės sampratos, kuri buvo grindžiama ryšiu tarp piliečio ir valstybės, iki platesnio sociologinio požiūrio, kur akcentuojamas ryšys tarp individo ir visuomenės²⁵. Marshallo konceptuali pilietiškumo sistema apima tris sritis: *civilinę, politinę ir socialinę*, taip pat institucijas, kurios realizuoja šias sritis. M. Mannas išplėte pilietiškumo sampratą, įvesdamas kelias industrinių valstybių pilietiškumo vystymosi kryptis: liberalią, reformistinę, autoritarinę monarchinę, fašistinę ir socialistinę. B. S. Turner manymu, šios pilietiškumo kryptys yra skirtingo istorinio vystymosi pasekmė ir būtent skirtinga istorinė aplinka suformuoja skirtingą pilietiškumo topologiją. Jo tvirtinimu, piliečiai kontroliuoja individų ir grupių galimybes naudotis ekonominiais (būsto, sveikatos, pajamų ir užimtumo), kultūriniais (išsilavinimas, religija, kalba) ir politiniais (balsavimas ir dalyvavimas politiniame gyvenime) ištekliais. Būtent šis pilietiškumo santykis su ištekliais ir sudaro šiuolaikinės visuomenės pilietiškumo konfliktų pagrindą.

Pilietiškumas vienu ar kitu pavidalu siejamas su gerovės valstybe ir socialinio aprūpinimo sistema. Vieną iš geriausiai žinomų gerovės valstybių tipologijų 1990 m. pasiūlė G. Esping-Andersen²⁶. Pagal šią tipologiją skiriami trys pagrindiniai šiuolaikinės gerovės valstybės makrolygio modeliai: socialdemokratinis (*social-democratic*), konservatyvus-korporatyvinis (*conservative-corporate*) ir liberalus (*liberal*)²⁷ kurių kiekvienam būdingi tam tikri vertybių prioritetai, taikomos socialinės rūpybos sistemos, socialinės politikos organizavimo būdai. Kiekvienas modelis pasižymi jam būdinga politine ir socialine ideologija: liberalus modelis akcentuoja individualizmo ideologiją, konservatyvus-korporatyvinis – askriptyvizmo (angl. *ascribe* – priskirti), socialdemokratinis – egalitarizmo²⁸. Dalis žmonių yra apolitiški, neturi politinės orientacijos ir nedalyvauja rinkimuose. Kaip rodo tyrimai, tokie žmonės dažnai yra fatalistai. Jie neturi savo visuomenės idealo arba netiki šio idealo įgyvendinimo galimybe.

Išskirti gerovės valstybių tipai siejasi su skirtingomis pilietiškumo suvokimo koncepcijomis. Literatūros analizė atskleidžia dvi plačias nagrinėjamas pilietiškumo kryptis²⁹:

- pilietiškumas kaip teisinis statusas,
- pilietiškumas kaip pageidaujama veikla.

24 Marshall, T. H. *Class, citizenship, and social development; essays*. Westport, Conn., Greenwood Press, 1973.

25 Steenberg, B. van ed. *The condition of citizenship*. London: Sage Publications, 1994.

26 Esping-Andersen, G. *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge; Polity Press, 1990.

27 *Ibid.*

28 Bodo, Lipp. *Justice Ideologies, Income-Justice, and the Welfare State: A Comparison of Justice Ideologies and the Perceived Justice of Income in the United States, West Germany, and the Netherlands* (ISJP-Arbeitsbericht No. 47). Berlin: Humboldt-Universitaet, 1998.

29 Oldfield, A. *Citizenship and Community: Civic Republican and the Modern World*. London, Routledge, 1990.

Šių koncepcijų skirtumus išryškina daugelis autorių. Viena iš tokių skirtingų piliečio traktavimo priežasčių, manoma, kyla dėl valstybės identiteto problemos. Jeigu į valstybę žvelgiama kaip teisinį ir politinį darinį (ką palaiko ir formuoja JT), tai toks darinys labai skiriasi nuo tautinės valstybės, paremtos istoriniu ir kultūriniu identitetu³⁰. Pagal Faulksą³¹, liberalaus piliečio supratimas susiduria su esmine problema: šis požiūris yra vidujai prieštaringas. Šiuo požiūriu pilietis turi būti ir individualus (ypatingas), ir visuomeninis.

Pagal individualų liberalų modelį piliečiui numatomos minimalios pareigos: mokėti mokesčius, gerbti kitų piliečių teises, esant grėsmei ginti valstybę (Oldfield). Liberalus modelis neteigia „gero gyvenimo“ koncepcijos. Jo idėja – sukurti tokią pilietiškumo įgyvendinimo sistemą, kur pilietis galėtų rinktis alternatyvas pagal savo „gero gyvenimo“ sampratą³².

Pilietiškumas kaip pageidautina veikla yra kitame politinio spektro gale ir akcentuoja kolektyvinę (bendruomeninę) pilietiškumo sampratą, kai individai demonstruoja savo pilietiškumą per atsidavimą veiklai. Pagal šią koncepciją kiekvienas pilietis yra atsakingas savo politinei bendruomenei ir tik per šios atsakomybės įgyvendinimą veiklos pavidalu pilietis tampa ir lieka piliečiu. Taigi, toks pilietiškumas yra daugiau viešas nei privatus. Pagal šį modelį piliečiui reikalinga veikimo erdvė, kur žmonės galėtų vykdyti savo veiklą ir užsiimti pilietine praktika.

4. Individualizmas ir kolektyvizmas

Dėl prieštarų ir ideologiškai skirtingais principais grindžiamų pilietiškumo kryptių sudaryti vieną apibendrinantį pilietiškumo modelį nėra įmanoma. Juo labiau, kad pilietiškumo kryptis, akcentuojanti individualizmą, iš esmės priartėjo prie rinkos ir vartotojo. Pavyzdžiui, Faulksas teises, kurias liberalai sutapatina su pilietybe (ir demokratija) ir kurios apima teisę kaupti turtą ir jį vartoti, ginti savo interesus bei teises rinkoje, vadina „rinkos teisėmis“ („*teisę kaupti ir vartoti turtą kaip asmuo mano esant reikalinga, ginti savo interesus rinkoje ir rinktis iš plataus paslaugų tiekėjų spektro (vertimas autorių)*“). Liberalios piliečio sampratos koncepcijos kritikai teigia, kad nereikėtų akcentuoti individualių teisių ir pilietybės kaip jų rėmimo būdo. Komunos šalininkai teigia, kad esminė pilietiškumo sampratos idėja yra įsipareigojimai bendrijai. Visas kitas teises apibrėžia politinė bendrija. Tačiau tokiu atveju iš piliečio teisių dingsta mažumų problemos, kurioms kyla grėsmė būti išskirtoms iš bendrijos.

Dėl piliečio sąvokos daugiaprasmiškumo teoriniu lygmeniu dažniausiai nagrinėjama ne piliečio ir vartotojo, o individualizmo ir bendruomenės grupių (kolektyvizmo)

30 Sor-Hoon, Tan. *Challenging Citizenship– Group Membership And Cultural Identity In A Global Age*. Ashgate Pub Ltd, 2005.

31 Faulks, K. *Citizenship*. London: Routledge, 2000.

32 Gilbert, N. *Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility*. New York: Oxford University Press, 2002.

vizija³³. Dėl šios priežasties nagrinėjant piliečio ir vartotojo socialinio teisingumo suvokimą toliau išskirtos dvi piliečius ir vartotojus atitinkančios koncepcijos: individualistai ir kolektyvistai. Individualizmas ir kolektyvizmas dažniausiai nagrinėjami kultūriniu požiūriu, o šias kryptis apibūdina bendros vertybės, įsitikinimai, normos ir vaidmenys. Kolektyvizmas siejamas su tendencija besąlygiškai save priskirti grupei ir pripažinti grupės interesų viršenybę. Iš kolektyvisto tikimasi, kad jis savo interesus pajungs grupės interesams ir kolektyviniam gėriui. Be to, kadangi kolektyvistai apibrėžia save kaip savo grupės dalį, jie kaip didžiausią vertybę mato tarpasmeninius ryšius ir grupės harmoniją³⁴. Kolektyvistų supratimą ir elgesį formuoja su jų grupe susijusi informacija.

Tuo tarpu individualistai yra labiausiai susirūpinę savo, kaip individo, interesais. Individualistas pirmiausia siekia asmeninių rezultatų ir naudos, nekreipdamas dėmesio į grupinius interesus. Pavyzdžiui, individualistui būtų būdingas klausimas „o man kas iš to?“³⁵. Individualistai mato save kaip nepriklausomas būtybes ir nepriklausomybę vertina labiau nei savo grupės vertybes ar ryšius su kitais³³. Apibendrinant galima pasakyti, kad individualistų motyvacija yra asmeninė nauda ir nepriklausomybė. Individualistų vertybės, emocijos, įsitikinimai, elgesys yra formuojami išskiriant sau reikšmingą informaciją. Atlikti tyrimai, pavyzdžiui³⁵, atskleidžia skirtingą individualistų ir kolektyvistų informacijos suvokimo sampratą. Analizuodami informaciją ir vertindami rezultatų naudą jie sudeda skirtingus akcentus. Socialiniuose ryšiuose, kaip ir kitur, pagrindinis individualistų interesas yra asmeninis. Taigi, situaciją jie linkę vertinti teigiamai, jeigu ji tenkina jų asmeninius interesus, visiškai neatsižvelgdami į tai, kad ji neutrali ar žalinga kolektyvui, kuriam jie priklauso. Atitinkamai, kolektyvistai rezultatus vertina kaip palankius, jeigu jie naudingi jų grupei, net jeigu jie neutralūs ar žalingi jiems patiems. Manoma, kad skirtingai suvokiamos individualistų ir kolektyvistų socialinio teisingumo vertybės yra suponuotos skirtingų kultūrinių vertybių³⁶.

5. Teorinės tyrimo hipotezės

Kadangi, kaip buvo minėta, su socialiniu teisingumu susijusių atributų aibė yra labai plati, yra sukurta nemažai teorinių modelių. Šiuos modelius patvirtina ir empiriniai tyrimai. Pavyzdžiui, remdamasis JAV vykdytų apklausų rezultatais, Feldmanas parodė kad, kai svarstoma apie resursų paskirstymą visuomenėje, taikomi du santykinai nepriklausomi principai: mikroteisingumo ir makroteisingumo. Mikrolygmens principas yra pagrįstas tikėjimu rinkos galia ir atpildu pagal nuopelnus, tuo tarpu makrolygmens

33 Sor-Hoon, Tan. *Challenging Citizenship– Group Membership And Cultural Identity In A Global Age*. Ashgate Pub Ltd, 2005.

34 Markus, H. R.; Kitayama, S. Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*. 1991, 98: 224–253.

35 Earlye, P. C.; Gibson, C. B. Taking stock in our progress on individualism-collectivism: 100 years of solidarity and community. *Journal of Management*. 1998, 24: 265–304.

36 Choi, J. Outcome Favorability, Procedures, and Individualism-Collectivism in Procedural Justice perceptions. *Seoul Journal of business*. 2003, 9 (1): 1–26.

principas atspindi didesnės lygybės poreikį. *Praktiškai skirtumas tarp mikro- ir makro-teisingumo atitinka rinkos teisingumą ir politinį teisingumą.*

Hipotezė H₁: individualistai pasitiki rinka ir jos teikiamomis galimybėmis (mikrolygmuo), o kolektyvistai daugiau pasitiki valdžia ir makrolygmens perskirstymu.

Hipotezė H₂: vartotojai, kurie naudojami rinkos teikiamomis galimybėmis (priklausomai nuo jų materialinės padėties), prioritetą teikia išteklių paskirstymui „pagal nuopelnus“.

Suskilusios sąmonės teorija teigia, kad individų sąmonėje gali nekonfliktuodamos arba mažai konfliktuodamos kartu egzistuoti dvi ideologijos. Pirmoji yra dominuojanti ideologija (kurios pagrindinis vaidmuo yra įteisinti aukštesniųjų visuomenės sluoksnių ir grupių privilegijuotą statusą), kuri labai aktyviai skleidžiama per žiniasklaidos priemones, švietimo sistemą ir oficialią kultūrą. Antroji ideologija susiformuoja dedant varginančias kasdienes pastangas dėl ribotų išteklių, dėl kurių ir pradeda kilti abejonės dėl esamos išteklių paskirstymo sistemos, įteisinančios aukštesniųjų socialinių grupių privilegijas, teisėtumo. Šios normos paprasčiausiai užima skirtingus individo sąmonės „segmentus“⁴³⁷. Apibendrinus teorinius samprotavimus galima suformuluoti šią hipotezę:

Hipotezė H₃: vyresni žmonės, kurių sąmonėje stipriau suformuota egalitarinė paskirstymo sistema, mažai pasitiki rinka.

Materialinę padėtį nėra paprasta tiksliai išmatuoti, tačiau įvertinant kolektyvizmo ideologiją galima manyti, kad:

Hipotezė H₄: žmonių pajamos turi priklausyti nuo to, kiek jie sukuria naudos visuomenei.

Dominuojančios ideologijos hipotezė teigia, kad visuomenėje vyraujanti ideologija suformuoja individo vertybes ir požiūrį į skirstomąjį teisingumą. Kadangi individo pozicija socialinėje sistemoje siejasi su resursų kontrolės galimybe, tai aukštesniųjų socialinių sluoksnių individai turėtų išreikšti mažesnę paramą lygiaviniam paskirstymui ir paskirstymui pagal poreikį.

Hipotezė H₅: aukštesniųjų socialinių sluoksnių individai visuomenę mato labiau harmoningą nei žemesniųjų sluoksnių ir mažiau remia lygiavinį paskirstymą ir paskirstymą pagal poreikį.

Šviečiamoji ideologija remiasi prielaida, kad įgiję išsilavinimą (ypač aukštąjį) žmonės geriau supranta Vakarų vertybes, tarp jų ir lygybės principą ir vaidmenį, kurį šis principas vaidina demokratinėje sistemoje.

Hipotezė H₆: labiau išsilavinęs asmenys pasisako už mažesnę turtinę diferenciaciją (daugiau pilietiškumo)

Lyčių ideologija. Kadangi moterys dėl asmeninių savybių daugiau reiškiasi globos ir rūpybos srityse, jos linkusios daugiau nei vyrai taikyti „rūpybos principą“, akcentuojant paskirstymą pagal poreikius.

Hipotezė H₇: moterys daugiau remia paskirstymą „pagal poreikį“ nei vyrai.

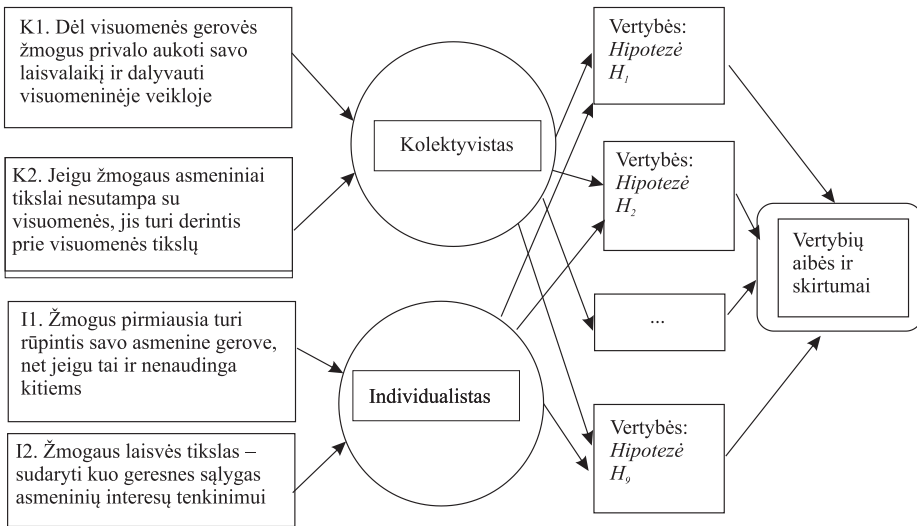
Procedūrinis teisingumas. Galimybė dalyvauti sprendimo priėmimo procese yra viena iš plačiausiai tiriamų procedūrinių charakteristikų. Dalyvavimas yra procesas,

kuriame įtaka yra padalinama tarp individų, kurie yra hierarchiškai nelygūs. Toks dalyvavimas dar vadinamas proceso kontrole ar balso efektu. Grupinis ar individualistinis informacijos priėmimas, susijęs su skirtingu informacijos suvokimo procesu, turi įtakos individualistų ir kolektyvistų elgesiui ir supratimui.

Hipotezė H_8 : individualistai nori turėti individualią kontrolę sprendimo priėmimui.

Hipotezė H_9 : jeigu individuali kolektyvisto nuomonė gali prieštarauti grupės tikslams, jos neišsako.

Suformuluotų hipotezių pagrindu buvo sudarytas teorinis tyrimo modelis (2 pav.).

2 pav. Teorinis tyrimo modelis

6. Tyrimo metodologija

Klausimynas, duomenys ir populiacija. Rengiantis tyrimui buvo sudarytas pradinis klausimynas ir atliktas bandomasis tyrimas. Bandomajame tyrime dalyvavo 238 respondentai. Bandomojo tyrimo duomenų analizė buvo atlikta pritaikius daugiamačių skalių metodą, faktorinės ir vienfaktorinės dispersinės analizės ANOVA metodus. Šiais metodais buvo atrinkti teiginiai, kurie geriausiai diskriminuoja heterogeninę respondentų aibę pagal individualistinę ir kolektyvinę pozicijas.

Reprezentatyvią apklausą 2013 m. balandžio 10–14 d. atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“. Jos metu buvo apklausta 1050 Lietuvos gyventojų. Atsakymai buvo matuojami nominaline skale ir penkių balų standartine Likerto skale.

Analizės metodai. Tyrimas remiasi sudėtinga ryšių tarp abstrakčių, teorinių koncepcijų ir empirinių rodiklių analize. Tam tikslui buvo pasitelkti statistiniai analizės metodai, tokie kaip ranginė koreliacija, suderinamumo kriterijai ir vienfaktorinė dispersinė analizė. Šie metodai yra ypač tinkami nustatyti kompleksinių endogeninių kintamųjų ryšius.

7. Tyrimo rezultatai

Rezultatų apžvalga. Prieš pateikiant daugiamatės statistikos tyrimo rezultatus, bendrai apžvelgsime tyrimo rezultatus socialinio teisingumo vertinimo plotmėje. Didžiausio pritarimo susilaukė teiginys „Skirtumas tarp to, ką uždirba Lietuvoje turtingi žmonės ir eiliniai piliečiai, yra per daug didelis“, kuriam pritarė („sutinku“ ir „visiškai sutinku“) 84 proc. respondentų. Antroje vietoje pagal palankumą teiginys „Visuomenėje sukurtas gėrybes reikia perskirstyti taip, kad būtų patenkinti pagrindiniai poreikiai ne tik gerai uždirbančių, bet ir visų kitų žmonių“, kuriam pritarė 69,8 proc. visų apklaustųjų. Šie rezultatai panašūs į kitose šalyse vykdytų tyrimų rezultatus³⁸.

Prasčiausiai buvo įvertintas sąveikos teisingumas. Su teiginiu „Manau, kad pas mus vienodai mandagiai ir pagarbiai elgiamasi su visais žmonėmis, nepriklausomai nuo jų padėties visuomenėje“ sutiko / visiškai sutiko tik 9 proc. respondentų. Tyrimas patvirtino informacinio teisingumo reikšmę. Teiginiui „Žmonės nebūtinai turi žinoti visą informaciją, nes ji reikalinga tik tiems, kurie priima sprendimus“ pritarė tik 21,5 proc. apklaustųjų.

Sprendžiant iš K1 ir K2 teiginių (K1: „Dėl visuomenės gerovės žmogus privalo aukoti savo laisvalaikį ir dalyvauti visuomeninėje veikloje“ ir K2: „Jeigu žmogaus asmeniniai tikslai nesutampa su visuomenės, jis turi derintis prie visuomenės tikslų“) kolektyvistų visuomenėje yra apie 30 proc., kadangi su K1 teiginiu sutiko („sutinku / visiškai sutinku“) 30,9 proc., o su K2 – 29,9 proc. respondentų. Individualistų yra daugiau: I1 ir I2 teiginiams pritarė („sutinku / visiškai sutinku“) atitinkamai 45,9 ir 51,5 proc. apklaustųjų.

Vertinant priežastis, dėl kurių Lietuvoje žmonės tampa turtingi, net 45,1 proc. atsakė, kad dėl „Nesąžiningų susitarimų ir korupcijos“, o 18,5 proc. – „Dėka palankaus likimo ir jiems tinkamai susiklosčiusių aplinkybių“. Tik 2,5 proc. respondentų nuomone, turtingais tampa „Dėl gero išsilavinimo“.

Nors kolektyvistus apibūdinantys teiginiai K1 ir K2 yra panašūs ir tik papildė vienas kitą (tai patvirtina ir Spearmano koreliacijos koeficientas, $r_{A_1, A_2} = 0,42$, stebimasis reikšmingumo lygmuo $p = 1 \cdot 10^{-6}$), jie nėra vienareikšmiški ir todėl kolektyvistų charakterizavimui buvo pasirinktas K2 teiginys („Jeigu žmogaus asmeniniai tikslai nesutampa su visuomenės, jis turi derintis prie visuomenės tikslų“). Individualistus apibūdinančių teiginių I1 ir I2 koreliacija irgi yra reikšminga ($r_{A_1, A_2} = 0,56$, $p = 1 \cdot 10^{-8}$). Individualistų apibūdinimui buvo pasirinktas teiginys I1 („Žmogus pirmiausia turi rūpintis savo asmenine gerove, net jeigu tai ir nenaudinga kitiems“). Teiginiai K2 ir I1 buvo pasirinkti todėl, kad jie yra griežtesni ir sulaukė kiek mažiau pritarimo nei jiems artimi teiginiai K1 ir I2.

Teorinių hipotezių tikrinimas. Pagal K2 ir I1 teiginius buvo sudarytos kolektyvistų ir individualistų aibės pagal taisyklę: jeigu K2 suteikta didesnė vertė nei I1, respondentas priskirtas kolektyvistams, jei priešingai – individualistams, jeigu vienodai – tarpinei

38 Lewin-Epstein, N.; Kaplan, A.; Levanon, A. Distributive Justice and Attitudes Toward the Welfare State. *Social Justice Research*. 2003, 16 (1).

aibei. Taip buvo sudarytos trys aibės, kur išskirti 466 (44,4 proc.) individualistai, 215 (20,5 proc.) kolektyvistų ir 369 (35,1 proc.) tarpinių respondentų.

Suformuotos trys aibės buvo panaudotos teorinių hipotezių tikrinimui. Hipotezių tikrinimo rezultatai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Teorinių hipotezių tikrinimo rezultatai

Hipotezė	Išvada
<i>Hipotezė H₁</i> : kolektyvistai daugiau pasitiki valdžia ir makro- lygmens perskirstymu (makro- lygmuo), o individualistai pasitiki rinka ir jos teikiamomis galimybėmis (mikro-lygmuo)	Hipotezė patvirtinta. Su teiginiu „Žmonės privalo pasitikėti valdžia ir reikšti jai pagarbą“ sutiko 44,2 proc. kolektyvistų ir 27 proc. individualistų. Pagal Chi-kvadratu kriterijų, individualistų, kolektyvistų ir neapsisprendusių asmenų pajamų skirtumai nereikšmingi ($c^2 = 48,3; p = 1 \cdot 10^{-8}$)
<i>Hipotezė H₂</i> : vartotojai, kurie naudojami rinkos teikiamomis galimybėmis (turi geresnę materialinę padėtį), prioritetą teikia resursų paskirstymui „pagal nuopelnus“	Hipotezė nepatvirtinta. Tarp individualistų, kolektyvistų ir tarpinių asmenų reikšmingų pajamų skirtumų nenustatyta ($c^2 = 9,2, p = 0,06$)
<i>Hipotezė H₃</i> : vyresni žmonės, kurių sąmonėje stipriau suformuota egalitarinė paskirstymo sistema, mažai pasitiki rinka	Hipotezė patvirtinta. Kolektyvistų ir tarpinių asmenų amžiaus skirtumai nereikšmingi (vidurkis 53,4 ir 52,3 m.), o individualistų amžiaus vidurkis 46,5 m. Skirtumų reikšmingumą patvirtina ANOVA F kriterijus ($F = 17, p = 5.5 \cdot 10^{-8}$)
<i>Hipotezė H₄</i> : žmonių pajamos turi priklausyti nuo to, kiek jie sukuria naudos visuomenei	Hipotezė patvirtinta. Kad pajamos turi priklausyti nuo teikiamos naudos visuomenei, manė 25,1 proc. kolektyvistų ir 17 proc. individualistų. Skirtumai reikšmingi ($c^2 = 23,4, p = 0,009$)
<i>Hipotezė H₅</i> : aukštesnių socialinių sluoksnių individai visuomenę mato labiau harmoningą nei žemesnių sluoksnių	Hipotezės atmesti negalima. Pagal sukuriamą naudą visuomenei pajamas siūlė vertinti 25 proc. verslininkų ir tik 9,1 proc. nekvalifikuotų darbininkų ($c^2 = 50,4, p = 0,01$)
<i>Hipotezė H₆</i> : Labiau išsilavinę asmenys pasisako už mažesnę turčinę diferenciaciją (daugiau pilietiškumo)	Įvertinus teiginio „Skirtumas tarp to, ką uždirba Lietuvoje turtingi žmonės ir eiliniai piliečiai, yra per daug didelis“ ir išsilavinimo ryšį, hipotezę teko atmesti. Skirtumo tarp išsilavinimo ir pajamų skirtumo nenustatyta
<i>Hipotezė H₇</i> : moterys daugiau remia paskirstymą „pagal poreikį“ nei vyrai	Kad žmonių pajamos turi priklausyti nuo to, „kiek šeimoje yra išlaikytinių (vaikų, neįgalųjų)“, pritarė 6 proc. moterų ir 4,2 proc. vyrų. Skirtumai statistiškai nereikšmingi

<p><i>Hipotezė H₈</i>: individualistai nori turėti individualią kontrolę sprendimo priėmimui</p>	<p>Hipotezė patvirtino. Su teiginiu, kad „Manau, kad priimti sprendimai yra sąžiningi ir teisingi tik tada, kai juos priimant žmogus dalyvauja asmeniškai“, sutiko 59,5 proc. kolektyvistų ir 71 proc. individualistų. Skirtumai statistiškai reikšmingi ($c^2 = 53,7$, $p = 8,5 \cdot 10^{-10}$)</p>
<p><i>Hipotezė H₉</i>: jeigu individuali kolektyvisto nuomonė gali prieštarauti grupės tikslams, jis jos neišsako</p>	<p>Hipotezė iš dalies patvirtino. Teiginiui „Kokia bebūtų problema, ją sprendžiant svarbiausia išlaikyti santarvę visuomenėje“ pritarė 55,8 proc. kolektyvistų ir po 41,7 proc. individualistų ir nepsisprendusiųjų. Skirtumai reikšmingi ($c^2 = 26,8$, $p = 0,00016$)</p>

Išvados

1. Kaip atskleidė teorinė analizė, vartotojo vizija nesunkiai apibrėžiama ir nesukelia daug diskusijų, o pilietiškumo koncepcija yra daugiaplanė, nevienalytė ir net vidujai prieštaringa. Pažymėtina, kad pilietiškumo kryptis, akcentuojanti individualizmą, iš esmės priartėjo prie rinkos ir vartotojo. Dėl piliečio sąvokos daugiaprasmiškumo empiriškai nagrinėjama ne piliečio ir vartotojo, o individualisto ir bendruomenės grupių (kolektyvisto) samprata.

2. Remiantis atlikta teorine analize ir bandomuoju tyrimu, buvo atrinkti teiginiai, kurie geriausiai diskriminuoja heterogeninę respondentų aibę pagal individualistinę ir kolektyvinę pozicijas. Taip buvo sudarytos trys aibės, kur išskirti reprezentatyvios apklausos respondentai suskirstyti į tris grupes. Didžiausią grupę sudarė individualistinių pažiūrų respondentai (44,4 proc.), antroje vietoje buvo tarpiniai respondentai (35,1 proc.), o mažiausia kolektyvistų aibė, kurią sudarė 20,5 proc. respondentų.

3. Iš suformuluotų devynių teorinių hipotezių empirinio tyrimo rezultatai patvirtino šešių hipotezių reikšmingumą. Šių hipotezių pagrindu išskirti būdingi kolektyvisto ir individualisto požiūriai į socialinį teisingumą.

Kolektyvistui būdinga: vyresnis amžius; didesnis pasitikėjimas valdžia ir makrolygmens persikirstymu nei individualistui; didesnis pasitikėjimas makrolygmens teisingumu nei rinkos teisingumu; sprendžiant problemas prioritetas teikiamas santarvės visuomenėje išlaikymui (tam pritarė 55,8 proc. kolektyvistų)

Individualistui būdinga: Prioritetas – individuali kontrolė sprendimo priėmimui. Net 71 proc. šios aibės atstovų pritarė teiginiui, kad priimti sprendimai yra sąžiningi ir teisingi tik tada, kai juos priimant žmogus dalyvauja asmeniškai; jaunesnis amžius: kolektyvistų amžiaus vidurkis 53,4, individualistų – 46,5 metų. Manoma, kad pajamos turi būti susietos su darbu, o ne su nauda visuomenei (tik 17 proc. individualistų manė, kad pajamos turi priklausyti nuo teikiamos naudos visuomenei).

4. Pažymėtina, kad aukštesnių socialinių sluoksnių asmenys skirtingai vertina veiksnius, nuo kurių turi priklausyti žmonių pajamos, nei žemesnių visuomenės sluoks-

nių atstovai. 35 proc. verslininkų, 44 proc. aukščiausios ar vidutinės grandies vadovų ir 42,9 proc. ūkininkų svarbiausiu veiksniu, nuo kurio turi priklausyti pajamos, pasirinko gebėjimų lavinimą ir kvalifikacijos kėlimą. Tuo tarpu kad pajamos turi priklausyti nuo to, „kaip sunkiai ir daug asmuo dirba“, pasirinko 39,3 proc. kvalifikuotų darbininkų, 52,3 proc. nekvalifikuotų darbininkų.

5. Tyrimas patvirtino socialinio teisingumo ir visuomenės išsilavinimo problemas. Vertinant priežastis, dėl kurių Lietuvoje žmonės tampa turtingi, net 45,1 proc. respondentų atsakė, kad turtingais tampa dėl „Nesąžiningų susitarimų ir korupcijos“, o 18,5 proc. – „Dėka palankaus likimo ir jiems tinkamai susiklosčiusių aplinkybių“. Tik 2,5 proc. respondentų nuomone, turtingais tampa „Dėl gero išsilavinimo“.

Literatūra

- Abbott, L. F. *Theories of industrial modernization and enterprise development: A review of the social science literature*. New York: Industrial Systems research Publications, 1983.
- Baudrillard, J. *Vartotojų visuomenė*. Kaunas: Kitos knygos, 2010.
- Bodo, Lipl. *Justice Ideologies, Income-Justice, and the Welfare State: A Comparison of Justice Ideologies and the Perceived Justice of Income in the United States, West Germany, and the Netherlands* (ISJP-Arbeitsbericht No. 47). Berlin: Humboldt-Universität, 1998.
- Bernotas, D.; Guogis, A. *Development of social security in Lithuania: achievements and drawbacks*. Forum Bosnae. Sarajevo: Medunarodni forum Bosna, 2012, 55, 150–165.
- Burinskiene, M.; Rudzkiene, V. Assessment of sustainable development in transition. *Ekologija*. 2007, 53: 27–33.
- Choi, J. Outcome Favorability, Procedures, and Individualism-Collectivism in Procedural Justice perceptions. *Seoul Journal of business*. 2003, 9 (1): 1–26.
- Cogan, J. D.; Grossman, D.; Lui, M. Citizenship: The democratic imagination in a global local context. *Social Education*. 2000, 64 (1): 48–52.
- Cohen, J. Changing paradigms of citizenship and the exclusiveness of the demos. *International Sociology*. 1999, 14(3): 245–268.
- Colquitt, J. A.; Conlon, D. E.; Wesson, M. J.; Porter, Ch. O. L. H.; Ng, K. Yee. Justice at the millennium: A meta-analytic review of 25 years of organizational justice research. *Journal of Applied Psychology*. 2001, 86 (3): 425–445.
- Dromantienė, L. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
- Earlye, P. C.; Gibson, C. B. Taking stock in our progress on individualism-collectivism: 100 years of solidarity and community. *Journal of Management*. 1998, 24: 265–304.
- Esping-Andersen, G. *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Faulks, K. *Citizenship*. London: Routledge, 2000.
- Feldman, S. A *Conflicted Public? Equality, fairness, and Redistribution* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2013-01-10]. <<http://www.princeton.edu/csdp/events/Inequality2003/feldman.pdf>>.
- Frohlich, N.; Oppenheimer, J. A. Values, Policies, and Citizen Competence: An Experimental Perspective. *Citizen Competence and Democratic Institutions* (Elkin, S. L.; Soltan, K. E. eds.). The Pennsylvania State Univ. Press, 1999, p. 161–187.
- Gilbert, N. *Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility*. New York: Oxford University Press, 2002.

- Hogg, M. A.; Vaughan, G. M. *Social Psychology*. Harlow: Prentice Hall, 2002.
- Juknevičius, S. *Skirtingumo dimensijos: Lietuvos gyventojų vertybės europiniame kontekste*. Vilnius: Gervelė, 2002.
- Kovel, J. *The Enemy of Nature: The End of Capitalism or the End of the World?* Second Edition, 2007.
- Lane, R. Market justice, Political Justice. *American Political Science Review*. 1986, 80: 383–402.
- Lewin-Epstein, N.; Kaplan, A.; Levanon, A. Distributive Justice and Attitudes Toward the Welfare State. *Social Justice Research*. 2003, 16 (1).
- Mann, M. Ruling class strategies and citizenship. *Sociology*. 1987, 21(3): 339–354.
- Markus, H. R.; Kitayama, S. Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*. 1991, 98: 224–253.
- Marshall, G.; Swift, A.; Routh, D.; Burgoyne, C. What Is and What Ought to Be: Popular Beliefs About Distributive Justice in Thirteen Countries. *European Sociological Review*. 1999, 15: 349–367.
- Marshall, T. H. *Class, citizenship, and social development*. Westport, Conn., Greenwood Press, 1973.
- Maslow, A. Psichologiniai duomenys ir vertybių problema. *Gėrio kontūrai. XX a. užsienio etika*. Vilnius: Mintis, 1989.
- Oldfield, A. *Citizenship and Community: Civic Republican and the Modern World*. London: Routledge, 1990.
- Rokeach, M. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, 1973.
- Schwartz, S. H. *Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations*. Jowell, R.; Roberts, C.; Fitzgerald, R.; Eva, G. (Eds.). *Measuring attitudes cross-nationally - lessons from the European Social Survey*. London: Sage, 2006.
- Sor-Hoon, Tan. *Challenging Citizenship—Group Membership And Cultural Identity In A Global Age*. Ashgate Pub Ltd, 2005.
- Steenberg, B. van ed. *The condition of citizenship*. London: Sage Publications, 1994.
- Stenberg, R. *Cognitive Psychology*, second edition. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers, 1999.
- Suhay, E. A. *Group Influence and American Ideals: How Social Identity and Emotion Shape Our Political Values and Attitudes*. Doctoral Dissertation. University of Michigan, Ann Arbor, MI, 2008.
- Turner, B. S. Citizenship studies: a general theory. *Citizenship studies*. 1997, 1(1): 5–18.
- Turner, B. S. Civility, civil sphere and citizenship: solidarity versus the enclave society. *Citizenship studies*. 2008, 12 (2): 177–184.
- Weber, M. *The Protestant ethic and the spirit of capitalism* (T. Parsons, trans.). New York: Charles Scribner's Sons (Original work published as two separate essays, 1904–190).

SOCIAL JUSTICE PERCEPTION: CITIZENS AND CONSUMERS APPROACH

Vitalija Rudzkienė, Miglė Černikovaite

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The changes in modern welfare states engendered by globalization, social needs and environmental issues evoke the question of the social bases of support of the modern welfare state system. Although socially just sustainable society is the main value and the*

general purpose of social development, the concept of a model for the ideal society accepted by some groups of different ideologies and different levels of development significantly differs. The research on social values in the scientific literature indicates the two social groups, citizens and consumers, having the sharpest contrasts in social value systems. This difference between these groups derives from two distinct ideologies and distinct value systems. By searching for the answer how the differences of these groups impact the perception of social justice values, which is crucial for a long term socio-economic development, the authors developed a theoretical framework, which outlines the structural relationship between the social attributes, principles of justice and individual preferences. Using data from a recent representative population-based survey on attitudes about social justice, conducted in Lithuania in 2013 (N=1050), the authors of the article tested a number of assumptions and theoretical hypothesis. The findings revealed three different sets of respondents with distinct value preferences and collectivistic attitudes. The authors also found that these groups have significant differences not only in evaluating the factors that determine the income of the people, but also in the trust in government, participation in decision making, etc. The results allowed to distinguish characteristic features and social justice attitudes of the groups and to create the attribute sets.

Prepared according to the scientific project financed by LSC SIN-12005 “Guidelines for Forming Social Justice Perception of Citizens and Customers”.

Keywords: *perceived social justice, social values, social groups, citizens, customers, value diversity.*

JEL classification:

D63 – Equity, Justice, Inequality and other nominal criteria and measures.

Vitalija Rudzkienė, Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir verslo instituto profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: socialiniai tyrimai, darnios plėtros modeliai, socialinės vertybės.

Vitalija Rudzkienė, Mykolas Romeris University, Institute of Economics and Business, Professor. Research interests: social research, sustainable development models, social values.

Miglė Černikovaitė, Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir verslo instituto doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: rinkos tyrimai, socialinis marketingas, vertybės.

Miglė Černikovaitė, Mykolas Romeris University, Institute of Economics and Business, Doctoral Student. Research interests: marketing research, social marketing, social values.